

Федорова М.А. Виховання моральних цінностей у контексті проблеми наступності між дошкільною освітою та початковою школою / М.А.Федорова // Нові технології навчання :науково-методичний зб. / Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. – К., 2015. – Вип. 86. Частина 2. – С. 130-134.

УДК 37.034

Марія Анатоліївна Федорова

канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної освіти і пед. інновацій

Житомирський державний університет імені Івана Франка

**ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ
ПРОБЛЕМИ НАСТУПНОСТІ МІЖ ДОШКІЛЬНОЮ ОСВІТОЮ ТА
ПОЧАТКОВОЮ ШКОЛОЮ**

У статті охарактеризовано зміст поняття "наступність" у філософії, психології, педагогіці. Автором наступність у вихованні моральних цінностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку розуміється як встановлення об'єктивного зв'язку між організацією виховного процесу ДНЗ та початкової школи, що має на меті забезпечити його послідовність, системність, сприяти переходу дітей на більш високий рівень морального розвитку. Проаналізовано причини, що ускладнюють реалізацію наступності в період переходу від дошкільної до початкової шкільної освіти. Автором запропоновано власний підхід до виділення аспектів наступності у вихованні моральних цінностей (індивідуально-особистісний та організаційно-педагогічний), обґрунтовано їх змістовне наповнення.

Ключові слова: наступність, принцип наступності у вихованні, аспекти наступності, моральні цінності.

Федорова М.А. Воспитание нравственных ценностей в контексте преемственности между дошкольным образованием и начальной школой

В статье охарактеризовано содержание понятия "преемственность" в философии, психологии, педагогике. Автором преемственность в

воспитании нравственных ценностей детей дошкольного и младшего школьного возраста понимается как установление объективной связи между организацией воспитательного процесса ДНЗ и начальной школы, имеющей целью обеспечить его последовательность, системность, способствовать переходу детей на более высокий уровень нравственного развития. Проанализированы причины, усложняющие реализацию преемственности в период перехода от дошкольного в начальному школьному образованию. Автором предложено собственное видение к выделению аспектов преемственности в воспитании нравственных ценностей (индивидуально-личностный и организационно-педагогический), обосновано их содержательное наполнение.

Ключевые слова: преемственность, принцип преемственности в воспитании, аспекты преемственности, нравственные ценности.

Fedorova M. A. Moral values upbringing in the context of continuity between pre-school educational institution and elementary school

The article deals with the meaning of the concept "continuity" in philosophy, psychology and pedagogy. The author understands continuity in moral values upbringing of children of preschool and early school age as setting an objective connection between the educational process in pre-school educational institution and elementary school, which has to ensure its coherence, consistency, facilitate the transition of children to a higher level of moral development. The reasons that make the realization of the continuity in the transition from pre-school to elementary school education more difficult are analyzed. The author suggests his own approach to the determination of aspects of continuity in moral values upbringing (individual, organizational and pedagogical), justifies their content.

Keywords: continuity, the principle of continuity in parenting, aspects of continuity, moral values.

Інформатизація сучасного суспільства актуалізує проблему безперервної освіти, важливим принципом реалізації якої є принцип наступності. Актуальність теми підтверджується існуванням протиріччя між визнаною вченими, вчителями, вихователями ДНЗ необхідністю реалізації наступності між різними ланками освіти і недостатньою готовністю до цього педагогів-практиків. У зв'язку з цим виникає необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

У науковій літературі проблема наступності розглядається в різних аспектах: філософські аспекти наступності (Е.Баллер, Б.Батурін, В.Рубанов та ін.), педагогічні аспекти принципу наступності (Ю.Бабанський, Н.Мойсеюк, В.Сластьонін), психологічні аспекти наступності (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, С. Рубінштейн), наступність між дошкільною і шкільною освітою (Л. Артемова, А. Богуш, В. Кузь, Д. Струннікова). Однак у зазначених роботах не розкрито проблему виховання моральних цінностей у період переходу від дошкільної до початкової шкільної освіти. Метою нашої статті є виділення основних аспектів принципу наступності у вихованні моральних цінностей у дошкільному і молодшому шкільному віці, обґрунтування їх змістового наповнення.

У сучасній філософії наступність розуміється як "зв'язок між різними етапами або ступенями розвитку, сутність якого полягає у збереженні тих чи інших елементів цілого або окремих його характеристик при переході до нового стану" [9, с. 75]. Отже, зв'язок між попереднім і наступним етапом розвитку, який забезпечує збереження певних характеристик процесу є основною ознакою наступності.

Одне з перших визначень наступності запропонував Е.Баллер, розуміючи під нею "зв'язок між різними етапами або ступенями розвитку як буття, так і пізнання, сутність якого полягає у збереженні тих чи інших елементів цілого або окремих сторін його організації при зміні цілого як системи" [3, с. 15]. На думку В.Рубанова, у цьому визначенні фіксуються основні характеристики наступності: прояв на всіх рівнях розвитку матерії; збереження і розвиток

успадкованого матеріалу; подальший якісний розвиток деяких соціально значущих цінностей спадщини. Учений пропонує своє розуміння наступності як філософської категорії використовуваної "для позначення закономірного зв'язку між різними етапами розвитку дійсності, де певний зміст, структура і функції однієї системи повторюються, відкидаються і розвиваються в іншій на якісно новому рівні" [5, с. 103]. Отже, наступність є необхідною умовою розвитку, забезпечує послідовне пізнання навколишнього світу в цілісності та взаємозв'язку явищ.

Е.Балер розділяє наступність на одному рівні (коли в межах відносно незмінної якості здійснюються кількісні зміни) та наступність на різних рівнях (коли здійснюються якісні зміни). У сучасній філософії, як правило, використовують терміни "горизонтальна наступність" (передбачає кількісні зміни в межах одного рівня) та "вертикальна наступність" (пов'язана з якісними змінами на різних рівнях) [2, с. 10].

Як філософська категорія наступність підпорядковується основним законам діалектики: закону заперечення заперечення, закону переходу кількісних змін у якісні та закону боротьби протилежностей. Врахування дії цих законів дозволяє зробити висновки: розвиток має поступальний, спіралеподібний характер; перехід на більш високий рівень розвитку супроводжується виникненням нової якості; характерною особливістю процесу змін є те, що зберігається раціональний (позитивний) зміст попереднього етапу, а те, що зжило себе, стало непотрібним і відкидається (заперечується). Особливість наступності у розвитку духовної культури, складовою якої є моральні цінності, полягає у тому, що особистість сприймає і критично переосмислює духовні цінності суспільства через призму власного світогляду, досвіду, розуміння життя [1, с. 27].

У психології наступність розглядається більш вузько, як характеристика розвитку особистості, де періоди її формування послідовно змінюють один одного. Так, С. Рубінштейн стверджував, що в процесі особистісного розвитку всі етапи взаємопов'язані: певна стадія розвитку виростає на основі попередньої

і, у свою чергу, є умовою розвитку наступної стадії [6, с. 275]. О. Леонтьєв звертав увагу на істотне значення зовнішніх умов, що забезпечують наступність, узгодженість і єдину організацію етапів навчання в рамках цілісної системи освіти. Доповнюючи їх А.Брушлінський стверджував, що тільки взаємодія зовнішніх умов і внутрішніх передумов сприяє формуванню нової, більш складної діяльності, яка "одразу ж включається у подальший перебіг процесу в якості нових умов" [4, с. 166-167].

Отже, наступність у психології передбачає з одного боку, формування внутрішніх передумов, готовності до переходу на інший рівень розвитку, а з іншого – створення зовнішніх умов, що забезпечать літичний (Л.Виготський) розвиток особистості у перехідний період.

У педагогіці наступність розглядається як важливий принцип виховання і навчання, що забезпечує цілісність педагогічного процесу і є умовою реалізації інших принципів (доступності, науковості, природовідповідності тощо). Зокрема, В. Сластьонін зазначає, що наступність передбачає послідовність педагогічного процесу (оскільки складні завдання не можуть бути вирішені раніше простих), вибудовування його в певну систему і стосується змісту, форм, методів взаємодії суб'єктів виховання, розвитку особистісних новоутворень учня [7, с. 369]. Отже, у педагогіці наступність розуміється як принцип навчання і виховання, що забезпечує поступовий перехід особистості на більш високий рівень розвитку завдяки послідовному формуванню новоутворень; наступність ґрунтується на взаємозв'язку попередніх і наступних знань, умінь, навичок, осмисленні навчального матеріалу на більш високому рівні.

Як у філософії, у педагогіці виділяється горизонтальна наступність, що полягає у кількісних змінах і забезпечує цілісність знань, подібність технологій, методик навчання і виховання на певному рівні освіти. Результат вертикальної наступності полягає у підготовці до переходу на інший, якісно новий освітній рівень. Виходячи з цього, А.Сманцер характеризує наступність у педагогічному процесі як встановлення зв'язку між старим і новим у розвитку особистості,

забезпечення послідовного переходу кількісних змін у якісні: оновлення попереднього досвіду, знань, їх переосмислення і розвиток в усіх сферах життя і діяльності особистості [8, с. 16]. Вчений особливо наголошує на необхідності критично ставитись до заперечення минулого досвіду, щоб не втратити цінні здобутки попередніх етапів.

На думку С.Архіпової, основною у реалізації наступності є система соціальних взаємодій, завдяки якій на базі попереднього освітнього досвіду формується новий, що забезпечує безперервне відтворення і розвиток системи освіти, а також розвиток особистості за допомогою освіти. Як дещо менш значимі, вчена виділяє такі вимоги до реалізації наступності: послідовність і узгодженість освітніх програм на різних рівнях освіти; взаємозв'язок, взаємопідтримка та несуперечливість діяльності різних закладів освіти; узгодженість функціональної взаємодії з іншими соціальними інститутами (сім'єю, культурою, наукою тощо), що базується на використанні результатів діяльності один одного [2, с. 11-12].

На основі аналізу праць вчених (П.Гальперіна, Н.Менчинської, Н.Тализіної, В.Слободчікова, Л.Фрідмана та ін.) А.Сманцер констатує, що наступність можна розглядати у зовнішньому і внутрішньому плані. У зовнішньому плані наступність забезпечує єдність змістового аспекту (узгодженість змісту освіти на всіх рівнях виявлення) і процесуального (взаємозв'язок форм, методів і засобів навчання, послідовне застосування педагогічних технологій на різних рівнях освіти). У внутрішньому плані наступність забезпечує повноцінний розвиток особистості дитини [8, с. 58].

У нашому дослідженні наступність у вихованні моральних цінностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку розуміється як встановлення об'єктивного зв'язку між організацією виховного процесу ДНЗ та початкової школи, що має на меті забезпечити його послідовність, безперервність, системність, сприяти переходу дітей на більш високий рівень морального розвитку.

Сьогодні вирішення проблеми наступності у вихованні моральних цінностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку ускладнюється багатьма факторами: нерозробленість теоретико-методичних основ процесу виховання дітей у період переходу від дошкільної до шкільної освіти; неузгодженість цілей дошкільної та початкової шкільної освіти; недостатня готовність дітей до включення в нову, більш складну діяльність; недостатньо активна взаємодія між вихователями ДНЗ та вчителями початкової школи; зміщення акцентів з ігрової, предметної, дослідницької, комунікативної та інших специфічно дитячих видів діяльності на навчальну у педагогічному процесі ДНЗ, наслідком чого є збіднення дитячої субкультури, несформованість ігрової діяльності, що негативно впливає на формування моральних цінностей.

Аналіз наукової літератури дав можливість обґрунтувати власний підхід до реалізації наступності у вихованні моральних цінностей старших дошкільників і молодших школярів. Умовно ми в ній виділили наступні аспекти: індивідуально-особистісний та організаційно-педагогічний.

Індивідуально-особистісний аспект наступності у вихованні моральних цінностей передбачає досягнення високого рівня соціально-морального, емоційно-ціннісного розвитку дитини, що забезпечується розвитком основних психічних новоутворень, специфічних для певного віку видів діяльності, сформованістю особистісно-оцінної, соціально-комунікативної та ігрової компетенцій, сформованістю основних показників структурних компонентів моральних цінностей.

Зупинимось на цьому аспекті більш детально. Основними новоутвореннями дошкільного віку, що визначають межі формування моральних цінностей дитини є: формування основ цілісного світогляду, основ самосвідомості, етичних інстанцій, ієрархія мотивів, поява суспільних мотивів поведінки, розвиток довільності поведінки, опосередкованості поведінки моральними нормами. Оскільки зазначені новоутворення найбільш ефективно розвиваються у специфічно дитячих видах діяльності (ігровій, продуктивній, спілкуванні з дорослими та однолітками), то зусилля вихователів мають

спрямовуватися на включення дітей у ці види діяльності. Необхідно відзначити, що в ігровій діяльності розвиваються елементи трудової та навчальної діяльності (уміння ставити мету, планувати та організовувати діяльність, здійснювати її, контролювати та оцінювати), які в подальшому забезпечать успішне навчання у школі. У старшому дошкільному віці формуються окремі структурні елементи моральних цінностей особистості: уявлення про основні моральні поняття, знання про норми суспільної поведінки, етична оцінка, моральні почуття (справедливості, чесності, гуманності, відповідальності тощо), емпатія, суспільні мотиви поведінки (бажання допомогти оточуючим, зробити приємне, турбота про інших), уміння соціальної поведінки, здатність до морального вибору, розвиток дружніх взаємин, стабільність поведінки. Зазначені новоутворення є передумовами формування моральних цінностей у початковій школі.

У молодшому шкільному віці основними новоутвореннями, що визначають формування моральних цінностей особистості є: теоретичне мислення, рефлексія, внутрішній план дій, адекватна самооцінка, орієнтація на спосіб дій (дошкільник орієнтувався на результат), усвідомленість та довільність дій, саморегуляція поведінки, керівництво у поведінці соціальними нормами. Виховання моральних цінностей здійснюється у навчальній діяльності, яка стає провідною, у спілкуванні з дорослими і однолітками, у посильній трудовій діяльності. Значення ігрової діяльності поступово втрачається. Продовжують формуватися складові елементи системи моральних цінностей. Зокрема, внаслідок розвитку категорійного мислення молодші школярі усвідомлюють зміст моральних понять, етична оцінка стає більш диференційованою, учень починає усвідомлювати себе відповідальним суб'єктом власної діяльності, зміцнюються суспільні мотиви, зростає саморегуляція поведінки, здатність до морального вибору, дружні угруповання стають більш тривалими.

Реалізація наступності на індивідуально-особистісному рівні передбачає діагностику рівнів вихованості моральних цінностей окремої дитини і групи

ДНЗ (класу) в цілому; чітке визначення цілей, завдань, змісту виховного процесу відповідно до зони найближчого розвитку; підбір відповідних методів і форм організації виховного процесу; оцінку результатів роботи.

Організаційно-педагогічний аспект наступності у вихованні моральних цінностей включає ряд компонентів: цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, оцінно-результативний.

Цільовий компонент передбачає чітке формулювання і усвідомлення педагогами мети виховання у дошкільному дитинстві та у початковій школі, обґрунтування завдань, що визначають послідовність дій по досягненню мети.

Змістовий компонент містить сукупність знань, умінь, навичок, потреб, інтересів, які необхідно сформувати у дитини на кожному віковому етапі. Так, змістові складові моральних цінностей входять у склад компетенцій: особистісно-оцінної, соціально-комунікативної та ігрової компетенції дитини-дошкільника, соціальної та комунікативної компетенції молодшого школяра.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає створення розвивального середовища, що містить (за О. Кононко) природну, соціальну, предметно-ігрову складові і простір "Я"; узгодження форм, методів і засобів виховання дітей у ДНЗ та початковій школі.

З приходом дитини до школи її життя кардинально змінюється: дитина входить у новий колектив, з'являються нові обов'язки, нова суспільно значуща діяльність. Щоб уникнути важкої адаптації в перші місяці перебування в школі, на нашу думку, надзвичайно важливо забезпечити реалізацію таких умов:

- збереження провідної ролі ігрової діяльності у першому півріччі І-го класу школи, що сприяє більш плавному переходу до шкільної освіти;
- задоволення потреби в руховій активності, яка проявляється через м'язово-рухову і предметно-практичну діяльність (форми і методи роботи: гімнастика, коригуюча гімнастика (у разі потреби), уроки фізкультури, рухливі ігри, прогулянки, екскурсії, спортивні свята і розваги, тижні здоров'я, фізкультхвилинки, трудова діяльність тощо), при цьому кількість кроків на добу має становити 14 – 18 тис. для дітей 5-7 років;

- стимулювання до прояву різних форм активності, а не тільки пізнавальної мовної (соціально-моральної, емоційно-ціннісної, художньо-естетичної, творчої), завдяки включенню дітей у різні види діяльності: ігрову, навчальну, трудову, комунікативну, предметно-практичну;

- організація раціонального режиму дня, який передбачає створення умов для денного сну в першому класі, включення в різні види діяльності;

- підтримка і зміцнення психічного здоров'я дитини завдяки створенню в класі сприятливої атмосфери, встановлення стилю спілкування між педагогами та дітьми на засадах співробітництва, попередженню фізичних і психічних перевантажень при організації життєдіяльності дітей.

Оцінно-результативний компонент характеризує якість виховного процесу: якість кінцевих результатів, а також доцільність умов, форм, методів і засобів виховання.

Аналіз наукової літератури з проблеми наступності дозволив сформулювати наступні висновки: наступність у вихованні моральних цінностей дітей дошкільного та молодшого шкільного віку передбачає таку організацію виховного процесу, коли наступна стадія розвивається на основі попередньої і передбачає повторення розвитку на якісно новому рівні певних елементів; проблема наступності в роботі ДНЗ та початкової школи є комплексною і включає аспекти: індивідуально-особистісний (передбачає повноцінний розвиток особистості на кожному віковому етапі) та організаційно-педагогічний (передбачає узгодженість мети та завдань виховання, форм, методів і засобів виховання у ДНЗ та початковій школі).

Перспективою подальших досліджень є обґрунтування методичних засад виховання моральних цінностей у період переходу від дошкільної до початкової шкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Абдурахманов А.А. Преимущество в общественном развитии и особенностеее проявления в духовной культуре (социально-философский анализ): автореф. дис... д-ра филос. наук: 09.00.01 "Онтология и

теорияпознания" / Абдулазиз Абдурахманович Абдурахманов. – Ташкент, 1992. – 40 с.

2. Архипова С.В. Преемственность в образовании: социологический анализ: автореф. дис. ... канд. социол. наук : 22.00.06 "Социология культуры, духовной жизни" / СВ.Архипова. – М, 2009. – 21 с.

3. Баллер Э. А. Преемственность в развитии культуры / Э.А.Баллер. М.: Наука, 1969. – 294 с.

4. Брушлинский, А. В. Субъект: мышление, учение, воображение : избранные психологические труды / А. В Брушлинский. – 2-е изд. испр.– М.: Изд-во Моск. псих.-социального ин-та; Воронеж: НПО «Модэк», 2003. – 408 с.

5. Рубанов В. Г. Понятие "преемственность" и его социальное измерение / В.Г.Рубанов // Известия Томского политехнического университета. 2013. Т. 323. № 6. – С. 103 – 110.

6. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. –СПб.: Питер, 2003. – 512 с.

7. Сластенин В.А. и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.

8. Сманцер А.П. Теория и практика реализации преемственности в обучении школьников и студентов /А.П.Сманцер. - Минск:БГУ, 2011.-289с.

9. Философская Энциклопедия: в 5-х т. / [под ред. Ф. В. Константинова]. — М.: Сов.энциклопедия, 1960—1970. – Т. 5. – 1970. – 740с.